

BUYUK IPAK YO'LIDA XITOYNING TUTGAN O'RNI

Ahmedshina Faniya Avzalovna

Jizzax Davlat Pedagogika universiteti professori, tarix fanlari doktori

Yusupov Saxobiddin Arslon o'g'li

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Buyuk Ipak yo'lining tashkil topish jarayonlari, uning insoniyat sivilizatsiyasidagi o'rni, Buyuk Ipak yo'li faoliyatida Xitoyliklarning tutgan o'rni, xitoyliklarni Buyuk Ipak yo'lini tashkil etishlari va undagi savdo faoliyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Buyuk Ipak yo'li, Xitoy, Porox, Zardushtiylik, Bir makon bir yo'l.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются процессы формирования Великого Шелкового пути, его роль в цивилизации человечества, место китайцев в деятельности Великого Шелкового пути, включая организацию пути и торговую деятельность китайцев.*

Ключевые слова: *Великий Шелковый путь, Китай, порох, зороастризм, одно место — одна дорога.*

Annotation: *This article discusses the processes of the formation of the Silk Road, its role in human civilization, the position of the Chinese in the activities of the Silk Road, and the organization of the road along with the trade activities of the Chinese.*

Keywords: *Silk Road, China, gunpowder, Zoroastrianism, one place one road.*

KIRISH

Buyuk Ipak yo'li qadimdan Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo va madaniy aloqalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Xitoy bu yo'lda markaziy o'rinlardan birini egallagan. Ipak yo'li orqali Xitoydan Yevropa va Osiyoning boshqa mamlakatlariga ipak, chinni, choy, qimmatbaho toshlar va qog'oz kabi noyob mahsulotlar yetkazib berilgan.

Xitoyning Ipak yo'lidagi ahamiyati quyidagi jihatlarda ko'zga tashlanadi: Ipak mahsulotlari yetkazib beruvchi sifatida: Xitoy ipak to'qimachiligi bilan mashhur edi. Xitoy ipaklari Yevropa va Osiyoda yuqori qadrlangan, va aynan shuning uchun yo'l "Ipak yo'li" deb nomlangan. Texnologiyalarni tarqatuvchi sifatida: Xitoyning qog'oz, bosma texnologiyalar, porox va kompas kabi ixtirolari Ipak yo'li orqali boshqa mamlakatlarga tarqaldi, bu esa boshqa jamiyatlarda ham madaniy va texnologik rivojlanishni jadallashtirdi. Tashqi savdo va diplomatik munosabatlar rivojlanishiga hissa qo'shuvchi sifatida: Xitoy Ipak yo'li orqali ko'plab davlatlar bilan diplomatik va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirgan. Bu davlatlar bilan savdo karvonlari orqali bog'lanib, xalqaro munosabatlarning shakllanishiga hissa qo'shdi. Madaniyat va dinlar

tarqatuvchisi sifatida: Ipak yo'li orqali buddizm, xristianlik va zardushtiylik kabi dinlar ham boshqa hududlarga tarqalgan, bu esa Xitoyda va butun Ipak yo'li hududida turli madaniy ta'sirlar paydo bo'lishiga olib kelgan. Bugungi kunda Xitoy "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi orqali qadimiy Ipak yo'lini qayta tiklashni va savdo aloqalarini rivojlantirishni maqsad qilmoqda. Bu loyiha orqali Xitoy va boshqa mamlakatlar o'rtasidagi savdo va infratuzilma loyihalarini rivojlantirish rejalashtirilgan.²²

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Buyuk Ipak Yo'li – Sharq va G'arbni birlashtirgan qadimiy transkontinental yo'lining nomi. Ko'pchilik bilmaydi, lekin aynan Buyuk Ipak Yo'li tufayli qadim zamonlarda G'arb dunyosi eng sirli davlatlardan biri – Xitoy haqida bilib olgan. Miloddan avvalgi II asrda aynan Xitoydan G'arb mamlakatlariga ilk bora ipak va boshqa yevropada noma'lum bo'lgan mahsulotlar olib kela boshlashgan. Ipak Yo'li asrlar davomida Xitoy va Markaziy Osiyodagi turli shaharlarni bog'lagan kichik karvon yo'llaridan tashkil topgan bo'lib, vaqt o'tishi bilan Sharq va G'arbning turli mamlakatlariga olib boruvchi katta karvon yo'liga aylangan.

Ipak va Buyuk Ipak Yo'li tarixi Xitoy bilan chambarchas bog'liq.²³

Qadimgi Xitoy afsonasiga ko'ra, miloddan avvalgi 2640-yilda ipak tolasini birinchi bo'lib echgan inson xitoylik malika Si-Lin-Shi bo'lgan. Xitoyliklar esa Ipak Yo'lini ataylab ochmagan. Miloddan avvalgi 138-yilda Xan sulolasining imperatori U-Di o'z amaldori Chjan Tsyanni diplomatik topshiriq bilan G'arbgga yuborgan. Chjan Tsyen bu topshirig'ini muvaffaqiyatsiz bajaradi, chunki u xunlar qo'liga asir tushadi, lekin qochganidan so'ng u qadimiy karvon yo'llari bo'ylab ko'p sayohat qilib, ko'plab yangi mamlakatlarni kashf etadi. Uyiga qaytgach, imperator o'z xizmatkorini kechiradi va yana G'arb mamlakatlari hukmdorlari bilan diplomatik va savdo aloqalarini o'rnatish topshirig'i bilan yuboradi.²⁴ Mana shu vaqtdan Buyuk Ipak Yo'lining ravnaqi boshlanadi. Buyuk Ipak Yo'li XVI asrgacha faoliyat ko'rsatgan va o'z tarixi davomida u sir-sinoat, romantik sarguzashtlar va xavf-xatar bilan qoplangan yo'l bo'lib qolgan.

NATIJA

Karvon yo'llari orqali nafaqat "qimmatbaho" ipak, sirini uch ming yil davomida oddiy hunarmandlardan tortib imperatorgacha bo'lgan butun Xitoy o'zida saqlagan, balki Badahshondan qimmatbaho toshlar hamda Xotandan va Yarkanddan nefrit olib kelingan. Bu esa Yevropaliklarning sirli Xitoyga bo'lgan qiziqishini yanada oshirgan. Ipak Yo'lining eng uzoq va sivilizatsiyadan eng olis qismi zamonaviy Xitoy hududidan o'tgan. Ipak Yo'li Xitoyning qadimiy poytaxti – Chan'an (hozirgi Si'an)

²² Qadimgi xitoy solnomalarida vatanimiz tarixi haqida ma'lumotlar. F. Ahmedshina va O'. Ravshanov. Pedagogical international research journal. Volume-55, Issue-2, April-2024

²³ Макогон Ю. В., Грузан А. В. Роль Великого шелкового пути в развитии цивилизации. Возрождение Большого пути через трансформацию Евразийских транспортных коммуникаций: региональный аспект. Донецк, 2009

²⁴ Шарапов С. Н., Ивницкий О. В. Определение конкурентоспособности маршрута транспортной связи // Экономика железных дорог. 2013. № 9

shahridan boshlanadi va keyin u zamonaviy Gansu provinsiyasi orqali Dunxuang shahrigacha cho'ziladi, shu yerdan Buyuk Ipak Yo'li Shimoliy va Janubiy yo'llarga ajraladi. Aslida bu yo'l Xitoyning bir shahridan boshqasigacha sahro va dashtlar bo'ylab uzoq safarlar majmuasini tashkil qilgan.²⁵

Lanchjoudan Dunxuanguacha bo'lgan qismda karvon yo'li Gobiy cho'li bilan chegaradosh bo'lib, qadim zamonlarda bu yo'l shimoldan tez-tez bostirib keladigan ko'chmanchilarning hujumlari tufayli eng xavfli yo'llardan biri hisoblangan. Savdo karvonlari uchun yagona himoya ularga parallel ravishda cho'zilgan Buyuk Xitoy devori bo'lgan.

Dunxuanguandan Kamul, Turfon va Urumchigacha Shimoliy yo'l davom etgan bo'lib, asosan markaziy Xitoydan ipak va boshqa mahsulotlar shu yo'l orqali olib o'tilgan. Shu bilan birga, Janubiy yo'l Cherchen, Xotan, Yarkand va Qashg'ar orqali o'tgan. Bu yo'ldan asosan jadeit, nefrit va boshqa Tyan-Shan tog'laridan qazib olingan qimmatbaho toshlar olib o'tilgan.²⁶

MUHOKAMA

Buyuk Ipak Yo'li Sharqdan G'arbga olib boruvchi yo'l bo'libgina qolmagan. O'rta asrlarda bu yo'l orqali Xitoyga paxta, xurmo, bodring, turli qovunlar va tsitrus mevalari, fil suyagi olib kelingan. Buyuk Ipak Yo'li shuningdek, g'oyalar va madaniyatlar almashinuvi uchun ham bog'lovchi ko'priklar bo'lib xizmat qilgan. Bu yo'l orqali Xitoydan G'arbga qog'oz va porox olib borilgan. Shu yo'lda Marko Polo ham sayohat qilib, Yevropaliklar uchun sirli Xitoyni kashf etgan.²⁷ Qadim zamon va o'rta asrlarda Buyuk Ipak Yo'li nafaqat transkontinental savdo magistrali, balki tinchlik haqidagi ta'limotni targ'ib qilgan buddaviy rohiblar o'tgan yo'l bo'lib ham xizmat qilgan. Shu yo'l bilan buddizm Hindistondan Xitoy va Markaziy Osiyoga kirib kelgan. Buyuk Ipak Yo'li orqali Attila va Chingizxon o'z qo'shinlarini olib o'tgan. Shu yo'l orqali ilmiy bilimlar va madaniy boyliklar tarqalgan. Hozirgi kunda Ipak Yo'lini qayta tiklash bo'yicha ko'plab loyihalar mavjud. Ayrim yo'nalishlarida turistik yo'llar tashkil etilgan. Bundan tashqari, YUNESKO tashabbusi bilan o'rta asrlarda faoliyat ko'rsatgan ba'zi karvonsaroylar qayta tiklanmoqda. Qadimiy karvon yo'llari bo'ylab xavfsiz va qulay sayohat qilish uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Buyuk Ipak Yo'li o'zining asosiy ahamiyatini yo'qotganiga qaramay, ming yil avvalgidek, u Evrosiyoning ko'plab xalqlarini birlashtiruvchi o'ziga xos ko'priklar bo'lib qolmoqda.²⁸

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Xitoyning Buyuk Ipak yo'lidagi roli tarixdagi eng ta'sirchan savdo va madaniy almashuv tarmog'ini yaratishda asosiy ahamiyatga ega bo'ldi.

²⁵ Ахметшин Н. Х. Тайны Шелкового пути. М., 2002

²⁶ Кюнер Н. В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. М., 1961

²⁷ Pradumna B. Rana, Wai-Mun Chia. (2014) The Revival of the Silk Roads (Land Connectivity) in Asia. S. Rajaratnam School of International Studies Singapore.

²⁸ <https://www.advantour.com/rus/china/silkroad.htm>

Ko'plab tovarlar va g'oyalar manbai sifatida Xitoy Ipak yo'lining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdi, uning mashhur ipak to'qimachiligi Yevrosiyoda boylik va hashamatning simvoliga aylandi. Xitoy imperiyalari, xususan, Han va Tang sulolalari, yo'lni xavfsiz va barqaror saqlashda muhim rol o'ynadi, Markaziy Osiyo davlatlari bilan ittifoqlarni mustahkamlab, savdogarlar va diplomatlarga xavfsiz o'tish imkonini yaratdi. Savdodan tashqari, Xitoyning ta'siri madaniy va texnologik sohalarga ham yoyildi. Ipak yo'li Xitoyning qog'oz va kulol poydevorlari kabi ixtirolari, shuningdek, buddizm falsafasining tarqalishiga sabab bo'ldi, bu o'z navbatida yo'ldagi jamiyatlarga ta'sir ko'rsatdi. Buning evaziga, Xitoy xorijiy bilimlarni, dinlarni va madaniy amaliyotlarni o'zlashtirdi, bu esa ushbu tarixiy almashuvning o'zaro xususiyatini ta'kidlaydi.

Shunday qilib, Xitoyning Ipak yo'lidagi ishtiroki nafaqat iqtisodiy farovonlikni rag'batlantirdi, balki uni Sharq va G'arb o'rtasidagi ko'prik sifatida shakllantirib, global tarix va madaniy aloqalarda davom etadigan ta'sirlarni yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1)Макогон Ю. В., Грузан А. В. Роль Великого шелкового пути в развитии цивилизации. Возрождение Большого пути через трансформацию Евразийских транспортных коммуникаций: региональный аспект. Донецк, 2009

2)Шарапов С. Н., Ивницкий О. В. Определение конкурентоспособности маршрута транспортной связи // Экономика железных дорог. 2013. № 9.

3)Ахметшин Н. Х. Тайны Шелкового пути. М., 2002

4)Кюнер Н. В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. М., 1961

5)Pradumna B. Rana, Wai-Mun Chia. (2014) The Revival of the Silk Roads (Land Connectivity) in Asia. S. Rajaratnam School of International Studies Singapore.

6) <https://www.advantour.com/rus/china/silkroad.htm>

7)Qadimgi xitoy solnomalarida vatanimiz tarixi haqida ma'lumotlar.F.Ahmedshina va O'.Ravshanov.Pedagogs international researche journal.Volume-55, Issue-2, April-2024